

SU HAKKIMIZ:

BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını tanımasının
beş yıl ardından gelişmelerin değerlendirilmesi

Maude Barlow

THE COUNCIL OF CANADIANS
LE CONSEIL DES CANADIENS
ACTING FOR SOCIAL JUSTICE / AGIR POUR LA JUSTICE SOCIALE

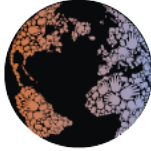

www.suhakki.org

Yazar Hakkında:

Maude Barlow Kanadalılar Konseyi Ulusal Başkanı'dır (Council of Canadians) ve aynı zamanda Washington merkezli Gıda ve Su İzleme Örgütü'nün (Food and Water Watch) başkanlığını yapmaktadır. Maude, çok sayıda ödülün yanı sıra 12 fahri doktoranın sahibidir. Bu ödüller arasında 2005 Doğru Yaşam Onur Ödülü (Right Livelihood Award, ayrıca "Alternatif Nobel" olarak da bilinir), 2008 Kanada Üstün Çevre Başarısı Ödülleri içerisinde (Canadian Environment Awards) Yaşam Boyu Başarı Belgesi, 2009 Planet in Focus Eco Hero Ödülü ve Sierra Klubü'nün (ABD) verdiği en yüksek uluslararası onur olan 2011 Earth-Care Ödülü bulunuyor. Barlow ayrıca Blue Planet Project'i kurdu ve 2008/2009'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 63. Başkanının baş danışmanlığını ve BM'nin suyu bir insan hakkı olarak tanıması için yürütülen kampanyanın liderliğini yaptı. Kendisi ayrıca binlerce raporun ve 17 kitabın yazarıdır. Son kitabı ise *Blue Future: Protecting Water for People and the Planet Forever* adlı kitaptır.

compton
foundation

Bu rapor Compton Foundation'un sağladığı destek ile yazılmıştır.

Bu rapor Su Hakkı Kampanyası tarafından Türkçe'ye tercüme edilip yayınlanmıştır ve tercüme hakları Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği'ne aittir.

www.suhakki.org

www.sehak.org

Tercüme: Arife Köse

Fotoğraflar

Kapak (sol): © Trevor Page, tüm hakları saklı.

Kapak (sağ üst): © Meera Karunanathan, tüm hakları saklı.

Kapak (sağ alt): © Meera Karunanathan, tüm hakları saklı.

Sayfa 2: © Wolfgang Schmidt, tüm hakları saklı.

Tüm diğer fotoğrafların hakları ilgili yazarlara aittir.

Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hijyansızlığa Dair İnsan Haklarını tanımasının beş yıl ardından gelişmelerin değerlendirilmesi (Our Right to Water: Assessing progress five years after the UN recognition of the Human Rights to Water and Sanitation) Creative Commons License Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 lisansı altında yayınlanmıştır.

Su Hakkımız:

BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını tanımasının
beş yıl ardından gelişmelerin değerdendirilmesi

Giriş	4
Önemli alanlarda yaşanan ilerleme	5
Hala çözümesi gereken çok sayıda sorun var	10
Önümüzdeki zorluklar	14
Son not	19

Giriş:

“Su ve hıfzıssıhha hakkı bir insan hakkıdır, diğer bütün insan hakları ile eşittir, yani yasal olarak uygulanabilir ve ihlal edildiği takdirde yargı yolu açılabilir.”

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 28 Temmuz 2010’da suyu ve hıfzıssıhhayı insan hakkı olarak tanıyan ve bunu “yaşam hakkının tam olarak yerine getirilebilmesi için zorunlu” haklar olarak tanımlayan tarihi bir kararı kabul etti. Bu karar ayrıca devletleri ve uluslararası örgütleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerin herkese güvenli, temiz, erişilebilir ve ucuz içme suyu ve hıfzıssıhha sağlayabilmesi için uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla bu ülkelere mali kaynak, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi yardımında bulunmaya çağırırdı. Önergeyi, o tarihte Bolivya’nın BM büyükelçisi olan Pablo Solón vermişti.

İki ay sonra BM İnsan Hakları Konseyi, insan hakkı olan suyun ve hıfzıssıhhanın uygun yaşam standardına sahip olmaktan ve ayrıca yaşam ve insan onuru hakkından kaynaklandığını söyleyen ikinci bir kararı daha kabul etti. Konsey, bu hakların gerçekleştirilmesi konusundaki birincil sorumluluğun hükümetlere ait olduğunu bir kez daha tekrarladı ve hükümetlere özellikle korunmasız ve dışlanmış gruplara özel bir önem vermelerini, bütün hizmet sağlayıcılar için etkili mevzuatlar oluşturmalarını ve bu hakların ihlaline yönelik etkili çözümler getirmelerini önerdi.

Konsey’in kabul ettiği karar Genel Kurul’un kararından daha da ileri giderek bu hakların yasal olarak bağlayıcı zorunluluklar doğurduğunu açıkça belirtti ve şunun kesin olarak altını çizdi: “Su ve hıfzıssıhha hakkı bir insan hakkıdır, diğer bütün insan haklarıyla eşittir, yani yasal olarak uygulanabilir ve ihlal edildiği takdirde yargı yolu açılabilir.”

Bu sürece dair 2010’da yazdığım bir analizde¹ söylediğim gibi, bu iki karar uluslararası güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha mücadelesinde çok önemli bir dönüm noktasını ve su adaleti mücadelesinde kritik bir kilometre taşını temsil ediyor. Bu kararlar ayrıca, su, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve çölleşmenin eylem hedefleri olarak belirlendiği 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi’nin vaatlerini de tamamlamış oldu. Bu zirveden sonra su hariç diğer bütün başlıklar hakkında BM’de bir anlaşma imzalanmış ya da bir plan kabul edilmişti. Şimdi bu çemberin tamamlanmasının zemini hazırlanmış oldu.

Bu makale, yukarıda sözü geçen çözümlerin kabul edilmesinin üzerinden geçen beş yıl içinde neler yapıldığını ve daha nelerin yapılması gerektiğini inceliyor.

Maude Barlow (ortada) ve Kanadalılar Konseyi Suyun ve Hıfzıssıhhanın İnsan Hakları olarak tanınmasına tanıklık etmek ve bu olayı kutlamak için Temmuz 2010’da Birleşmiş Milletler’deydi.

Önemli Alanlardaki Gelişmeler:

Yaklaşık dört düzine ülke, su hakkını ulusal anayasalarında bir hak olarak kabul etti ya da bu hakkı ulusal kanunlarında düzenledi.

Suyun ve hıfzıssıhhanın insan hakları olarak tanınması mücadelesinde kaydedilen ilerlemeye dair pek çok işaret var ve bu işaretler başlıca üç alana dair umutlanmamız için bize geçerli nedenler sunuyor.

Birleşmiş Milletler’de

Uluslararası Af Örgütü ve WASH United, kapsamlı bir incelemede daha önce ve 2010 kararlarından bu yana atılan ve su ve hıfzıssıhha haklarını açıklığa kavuşturan ve güçlendiren çeşitli adımları detaylı şekilde anlatıyorlar.² Bu konuda belirtilmesi gereken birkaç nokta var.

- Herkes için temiz su ve hıfzıssıhha hakkı 2010 kararlarından önce uluslararası hukukta zımni olarak yer alıyordu. Bu haklar, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 11’de bir hak olarak kabul edilmişti. 2002’de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, su insan hakkının zımnen uygun yaşam standardı insan hakkından geldiğini doğrulayan Genel Yorum No. 15’i yayınladı. 2010 kararları çok önemliydi çünkü bu kararlar bu doğal hakları açıkça tanıdılar ve hükümetlere ait yükümlülükleri düzenlediler.

- 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nın sonuç metni olan The Future We Want içerisinde bütün taraflar, güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha insan hakları ile ilgili vaatlerini, [bu haklar] “halklarımız için tedricen yürürlüğe girecektir” diyerek bir kez daha onayladılar. Bu, BM üyesi bütün devletlerin suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını tanıdıkları ilk BM deklarasyonuydu.

- Aralık 2013’de BM Genel Kurulu, güvenilir içme suyuna ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının ulus-

lararası hukuk açısından yasal bağlayıcılığı olduğunu bir kez daha tekrarladı. Fakat bu sefer, 2010 kararından farklı olarak (bu karar sırasında bölünmüş olan Genel Kurul kararı oylamaya sunmuş, 41 devlet çekimser kalmıştı) 2013 kararı bütün Genel Kurul’un desteğini aldı.

Ayrıca BM, özel raportörlerin (önce Portekizli Catarina de Albuquerque ve şimdi de Brezilyalı Léo Heller) güvenilir içme suyuna ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları konusunda ehil yol göstericiliği altında ilerleme gösterdi. Özel raportör özellikle hıfzıssıhhayı ayrı bir insan hakkı olarak görmenin gerekli olduğunun altını çizdi çünkü hıfzıssıhha genellikle suya erişime göre daha önemsiz bir hak olarak görülüyor.

(Bu, bu makaledeki referanslardan bazılarının suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakkından bahsederken diğerlerinin neden suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarından bahsettiğini açıklıyor. Dilde yaşanan değişim de bu konuda yaşanan evrimin bir parçası.)

Bu konuda zaferle sonuçlanan bir diğer sıkı mücadeleye de 2 Ağustos 2015’te BM üyesi devletlerin 2015 sonrası kalkınma gündemi nihai metni üzerinde oybirliği ile anlaştıkları zaman yaşandı. Bu metinde üye devletler “Güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha hakkı ile ilgili vaatlerimizi bir kez daha onaylıyoruz” dediler.

2015 sonrası kalkınma gündemi gelecek 15 yıldaki resmi kalkınma politikalarını şekillendirecek olan, yukarıdaki de dâhil olmak üzere 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinden (SDGs) oluşuyor. Suyu ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının bu gündemde tanınması sivil toplum gruplarının bitmek tükenmek bilmez çabasının sonucuydu. Tüm dünyadan 621 örgütün imza verdiği kampanya da bunlardan biriydi.

Hükümetlerde ve mahkemelerde

Bu uluslararası çalışmanın sonucunda BM üyesi olan her devlet artık suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını tanımak ve kabul etmek zorunda. Ayrıca her ulusal hükümetin, Su ve Hıfzıssıhha Hakkı'nın gerçekleştirilmesi için bir Ulusal Eylem Planı hazırlaması ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne (CESCR) bu alandaki performansı hakkında rapor vermesi gerekiyor.

Devletlerin suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları ile ilgili yükümlülükleri üç kategoride toplanıyor:

Birincisi, Saygı Gösterme Yükümlülüğü. Bu yükümlülük hükümetlere suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarına müdahale eden herhangi bir eylemden kaçınma zorunluluğu getiriyor. Bu, hiç kimsenin temel su hizmetlerinden ücretini ödeyemediği için mahrum bırakılamayacağı anlamına geliyor.

İkincisi Koruma Yükümlülüğü. Buna göre hükümetler, üçüncü tarafların suya dair insan hakkının kullanılmasına müdahale etmesini engellemekle ve yerel toplulukları suyun kirlenmesine ve yok olmasına karşı korumakla yükümlüdür.

Üçüncüsü Yerine Getirme Yükümlülüğü. Buna göre ise hükümetler, su hakkının gerçekleştirilmesine yönelik ek önlemler almakla ve bu hizmetlerin bulunmadığı yerlere su ve hıfzıssıhha hizmetlerini götürerek toplulukların bu hizmetlere erişimine olanak sağlamakla yükümlüdür.

Ülkeler bu yükümlülükleri çeşitli şekillerde yerine getirmek için harekete geçtiler. Genel Yorum No. 15'den bu yana su hakkını tanıyan ülke sayısı iki katına çıktı. Yaklaşık dört düzine hükümet ya su hakkına ulusal anayasasında bir hak olarak yer verdi ya da bu hakkı ulusal kanunlarında düzenledi.³

Güney Afrika, Etiyopya, Ekvador, Kenya, Bolivya ve Dominik Cumhuriyeti gibi bazı ülkeler anayasalarında değişiklik yaptılar.

Uruguay, 2004'te başarılı bir referandumun ardından, dünyada su insan hakkı lehine oy kullanan ilk ülke oldu. Bu referandumu izleyen anayasal değişiklik sadece suyu insan hakkı olarak güvence altına almakla kalmadı, aynı zamanda, hükümetin

su politikası belirlenirken toplumsal kaygıların ekonomik kaygılardan önce gelmesi gerektiğini de söyledi.

Ayrıca suyun bir devlet kurumu tarafından kâr gütmeyecek şekilde verilmesi gereken bir hizmet olduğunu belirtti.

2012 yılının başında Meksika su ve hıfzıssıhha haklarını tanımak için anayasasında değişiklik yaptı. Bu, Coalition of Mexican Organizations for the Right to Water'un (Su Hakkı İçin Meksikalı Örgütler Koalisyonu) yürüttüğü yoğun bir kampanyanın sonucunda gerçekleşen çok önemli bir dönüm noktasıydı. Üç yıl sonra hükümet, Meksika'nın suyunun özelleştirilmesini sağlayacak bir su kanun tasarısı hazırladığında devasa bir kitlesel hareket ortaya çıkarak politikacılara suyun bir insan hakkı olarak artık Meksika anayasasının bir parçası olduğunu ve önerilen tasarının bunun çiğnenmesi anlamına geleceğini hatırlattı.

Meksikalı hidrolik kırılma karşıtı (anti-fracking) gruplar, hidrolik kırmanın yasaklanması kampanyalarında suya dair insan hakkını Koruma Yükümlülüğü'nden alıntı yapıyorlar.

Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa gibi diğer ülkeler kendi halklarının su hakkını tanıyan devlet çözümlerini kabul ediyorlar. El Salvador 2012'de Dünya Su Günü'nü kutlamak için su hakkını tanıyan yeni bir yasa çıkardı ve bu da yine aslında yurttaşların öncülük ettiği bir kampanyanın sonucunda oldu.

Ruanda hükümeti BM vaatlerini yerine getirmek için bütün halkına su ve hıfzıssıhha hizmeti sağlayacağına söz verdi. ABD'deki California gibi bazı eyaletler bile su hakkı yasaları çıkardılar. Ve Şubat 2015'de Delhi'nin yeni hükümeti, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarına uygun bir şekilde herkeşe bedava su politikası ilan etti.

Avrupa Parlamentosu Çevre Komitesi Şubat 2015'de European Citizen's Initiative'in (Avrupa Yurttaşları İnisiyatifi) – suyun özelleştirilmesine karşı 2 milyon imza toplayan bir yurttaş hareketi – hazırladığı ve Avrupa Komisyonu'nu suya dair insan hakkını gerçeğe dönüştürecek yasama önerileri hazırlamaya çağıran bir raporu kabul etti.

Vatikan bile tartışmaya katıldı. Papa Francis, çevre

ve insan ekolojisi üzerine Katolik piskoposlara gönderdiği genelgede (Laudato Si) suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı çıktı ve güvenilir, içilebilir su hakkının temel ve evrensel bir insan hakkı olduğunu ve diğer bütün insan haklarının yerine getirilmesinin koşulu olduğunu söyledi.⁴

Ayrıca suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını uygulamak için mahkemeler de kullanılıyor. WASH United ve Waterlex'in belirttiği gibi Devletler artık su ve hıfzıssıhha haklarını ulusal yasal sistemlerinde uygulamaya koymakla yükümlüler. Bu da bir başka önemli katmanı, yani bu hakların pratikte uygulanmasını ve sadece kâğıt üzerinde kalmaktan çıkıp herkes için gerçeğe dönüşmesini gündeme getiriyor. "Mahkemeler kanunların uluslararası insan hakları ile uyumlu olarak yorumlanmasını sağlamak ve ayrıca büyük öneme sahip olan onur ve eşitlik amaçlarını ileriye taşımak zorundalar."⁵

İsrail'in güneyinde, varlığı tanınmayan ve suya erişimi olmayan kasabalarda yaşayan göçebe Negev Bedouin halkı su davalarını İsrail'in Yüksek Mahkeme'sine taşıdı. Mahkeme, kararında suyun "anayasal bir hak olan insan onuru gereği anayasal korumayı hak eden temel bir insan hakkı" olduğunu söyledi – bu sözler açıkça İnsan Hakları Konseyi'nin kararından alındı.

Kalahari çölünde yaşayan Güney Afrika halkı da (Kalahari Bushmen) su hakkı için mahkemeleri başarılı bir şekilde kullandı. Botswana hükümeti onlarca yıl boyunca bu göçebe halkı anayurtlarından zorla çıkarmaya çalıştı, yeniden çöle dönmelerini garanti altına almak için ana su kuyularını yıktı. Kalahari halkı Survival International ile birlikte çalışarak 2006'da çöle geri dönme hakkını kazandı, fakat su hakları iade edilmedi.

2010 Genel Kurulu'nda su ve hıfzıssıhha hakkı ile ilgili kararın kabul edilmesinden bir hafta önce Kalahari halkı bir deneme daha yaptı ve bu sefer

daha üst düzey mahkemeye başvurdu, fakat yine kaybettiler. Ardından 2011'de Kalahari halkı bu sefer BM kararları ile donanmış bir şekilde davalarını, önceki kararları oybirliği ile bozan Botswana Temyiz Mahkemesi'ne taşıdı ve bu mahkeme onlara geleneksel su kaynaklarına erişim hakkını iade etti. Mahkeme "suya erişim ile ilgili uluslararası konsensüsü dikkate aldığını" belirtti.

Bombay Yüksek Mahkemesi Aralık 2014'te, şehrin belediyesinin yasadışı gecekondu mahallelerine su vermek zorunda olduğuna, çünkü bu ülkenin anayasasına göre herkesin su hakkına sahip olduğuna karar verdi. Mahkeme, şehrin belediyeye ait su sağlayıcısına bütün gecekondu mahallelerine su sağlama politikası hazırlaması talimatı verdi. Dört ay sonra su yetkilisi planlarını açıkladı.

Endonezya Anayasa Mahkemesi'nin Dünya Bankası'nın dayattığı su kanununu suyun özelleştirilmesine izin verdiği için anayasaya aykırı bulmasından haftalar sonra, Mart 2015'de Orta Jakarta Bölge Mahkemesi, suya dair insan hakkını ihlal ettiğini ileri sürerek 17 yıllık kamu-özel ortaklığını feshetti.⁶ Yerel su aktivistleri küresel Güney'deki su özelleştirmelerinden dolayı bu kararın önemi ile ilgili olarak çok heyecanlandılar. KruHA adlı bir STK ile birlikte çalışan Muhammad Reza "Bu hem Endonezya hem de dünya için çok önemli bir karar" dedi. Bu kararlar, mahkemelerin suyun özelleştirilmesi ile suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının ihlali arasındaki bağlantıyı kurduklarını gösteriyor.

Bir Fransız mahkemesi Haziran 2015'te ücretini ödeyemediği takdirde birisinin suyunu kesmenin anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Kamu hizmeti veren büyük bir kuruluş olan SAUR, mahkemede su kesintilerini yasaklayan 2013 tarihli bir Fransız kanununa itiraz etti. Umarım bu karar, Veolia için çalışan Avignon'daki bir işçinin 1.000 ailenin suyunun kesilmesine itiraz ettiği için işten kovulduğu olayın bir daha tekrarlanmaması an-

lamına gelir. Soyadının kullanılmasını istemeyen Mark, “Hiçbir şeyi olmayan, çocukları ile birlikte yaşayan ve bana sularını kesmemem ve su faturalarını ödemeleri için onlara biraz daha zaman vermem için yalvaran insanlar gördüm” dedi. “Bu herkesin başına gelebilir. Bir seçim yapmak zorundasınız – ya çocuklarınızı besleyeceksiniz ya da su faturanızı ödeyeceksiniz.”⁷

Michigan, Flint’de bir yargıç Ağustos 2015’de su faturasını ödeyemeyen insanların suyunu kesmeyi yasaklayan ve şehrin su fiyatlarını düşürmesini isteyen bir emir yayınladı.

Şirket kontrolüne ve suyun suistimal edilmesine karşı

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını tanıyan BM çözümlerinden hiçbiri su hizmetinin özel şirketler tarafından verilmesini ya da suyun başka araçlarla metalaştırılmasını yasaklamıyor olsa da, küresel su adaleti hareketi bu hakların ancak suyu kamusal bir varlık ve kamu hizmeti olarak gören bir sistem içinde gerçekleşebileceğini düşünüyor.

Aslında 2010 İnsan Hakları Konseyi kararı, hizmetin verilmesini üçüncü taraflara devretmiş olsalar bile, bu hakların sürdürülmesinin hükümetlerin birincil yükümlülüğü olduğunu açıkça belirtiyor. Bu karar ayrıca tam şeffaflık prensibini, ilgili yerel toplulukların hizmet tanımlanmasına ve planlamasına anlamlı bir şekilde katılımını öngörüyor. Onun da ötesinde insan haklarının, etkin yönetmeliklerin ve hakiki bir izlemenin entegre edilmesinin ve hizmet hükümlerini garanti altına alma sürecini de içeren bir uygulama faaliyetinin gerekliliği çağırısı yapıyor. Bu teminatlar özelleştirmenin önüne geçemese de, sivil topluma ve topluluk gruplarına, özel sektörün su hizmetlerini vermesiyle ilgili sorunları ortaya çıkarma konusunda daha önce sahip olmadıkları araçları veriyor.

Su ve hıfzıssıhhaya hizmetlerinin özelleştirilmesi-

ne karşı verilen mücadele oldukça uzun soluklu ve şiddetli bir mücadele. Dünya Bankası ve diğer kalkınma kuruluşları uzun zamandan beri küresel Güney’de fon sağlanmasının karşılığında su hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik ediyorlar ve özel şirketler küresel Kuzey’de, genellikle hükümetler tarafından desteklenen kamu-özel ortaklığı kisvesi altında, birçok belediyeye sızmış durumdalar.

Ancak su hizmetlerinin özelleştirilmesine izin verdikleri takdirde toplulukların yaşadığı gerçek deneyimi (daha kötü hizmet kalitesi, daha az sayıda işgücü, çevresel ihlaller ve daha yüksek su fiyatları) hiçbir güçlü destek değiştiremez. Bu deneyimler herkesi kapsıyor.

Transnational Institute (Ulusötesi Enstitü) ve Public Services International Research Unit (Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma Birimi) tüm dünyadaki özelleştirme deneyimlerini yakından takip ediyor. Bu kuruluşlar ayrıca bu su hizmeti verme modelini reddetme ve kamu sistemine dönme eğilimini de izliyorlar. Mart 2015’de yayınladıkları Our Public Water Future adlı kitapta suyu yeniden kamu kontrolüne devreden şehir sayısındaki artışın 37 ülkeye yayıldığını ve bunun 100 milyon kişiyi etkilediğini söylüyorlar. Bu gruplar, Mart 2000 ile Mart 2015 arasında dünya çapında 235 belediyenin, daha önce özelleştirilmiş olan su sistemlerini yeniden belediyelerin kontrolüne aldıklarını belgelediler. Sadece Fransa’da doksandört şehir su hizmetlerini yeniden belediyeye devretti.⁸

Dünyanın dört bir yanındaki su aktivistleri de hidrolik kırma ve yer altından su çıkarma gibi suya zarar veren uygulamalara karşı direnişlerinde uluslararası insan hakları hukukuna dönüyorlar. Yüzlerce çok tehlikeli ve hatta kanserojen kimyasalın kullanıldığı hidrolik kırma sırasında gerçekleştirilen enjekte işlemi çok büyük miktarda su tüketiyor ve kirletiyor. Fakat enerji açısından kendi kendine yeter halde olma konusunda çok endişeli

olan hükümetler, topraklarının büyük bölümünü sömürmeye ve böylece insan ve su sağlığını tehlikeye atmaya devam ediyorlar.

BM temelli bir STK olan Sisters of Mercy, A Guide to Rights-Based Advocacy, International Human Right Law and Fracking adlı raporunda, bütün bu kararlar ve deklarasyonlarda suyun bir insan hakkı olarak tanınması ve sağlığı tehdit eden kimyasal maddeler gibi bütün riskli unsurlardan muaf olması gerektiğini hatırlatıyor.

Genel Yorum No. 15, su hakkının “insan onurunu, yaşamını ve sağlığını devam ettirilebilmesine uygun su rezervlerine ulaşabilmeyi, gelecek kuşakların da bu hakka sahip olmasını garanti altına almak için su rezervlerinin sürdürülebilirliğinin hesaba katılmasını” içerdiğini söyler.⁹

Hükümetlerin, bu genel Yorum’a uyulduğundan emin olmak için şunları yapması gerekmektedir: Su hakkına “hukuksuz bir şekilde suyu azaltarak ya da kirleterek” müdahale edilmesini engellemek; şirketler de dâhil olmak üzere üçüncü tarafların “su hakkından yararlanılmasına herhangi bir şekilde negatif müdahalede bulunmasını” önlemek; “su kaynaklarının kirletilmesini ve insafsızca tüketilmesini” engelleyecek kanunlar çıkarmak ve diğer önlemleri almak; nehirlerle ve kuyulara erişimi kontrol eden üçüncü tarafların, su hakkından taviz vermelerini önlemek.

Rapor, hidrolik kırma sonucunda insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğinden şüphe edilen yerlerdeki sivil toplum için erişilebilir olan mevcut BM prosedürlerini özetleyerek devam ediyor ve iş dünyası da dâhil olmak üzere suyu kirletenlere karşı uluslararası kurallar ve yaptırımlar koymak için yasal reform yapılması çağrısında bulunuyor. The Sisters of Charity, bize bireylerin ve toplumların hak sahibi olduklarını ve güçlü birer değişim öznesi olabileceklerini hatırlatıyor.

Bu mesaj El Salvador’daki aktivistler tarafından açık ve net bir şekilde alındı. Bu aktivistler, suya dair insan hakkına dayanarak topraklarındaki suyun çıkarılmasının suları ve sağlıkları üzerindeki korkunç sonuçlarına karşı mücadele ediyorlar. Blue Planet Projesi’nden Meera Karunanathan’a göre El Salvador sadece Latin Amerika’nın suyu en kıt ülkesi olmakla kalmıyor, aynı zamanda bu ülkenin suyunun yüzde 98’i, büyük ölçüde madencilik pratikleri sonucunda kirletiliyor. Ayrıca BM’ye göre El Salvador suya erişim açısından Latin Amerika ve Karayipler’deki en eşitsiz ülke.

Fakat STK’lardan ve topluluklardan oluşan El Foro del Agua adlı güçlü bir koalisyon, metal madenciliğinin ulus çapında yasaklanması, anayasada suyu insan hakkı olarak tanıyan bir değişiklik yapılması ve su rezervlerinin ve hizmetlerinin toplumun kontrolünde olmasını sağlayacak genel bir su kanununun çıkarılması çağrısı yapıyor. Bu koalisyon 2010’da bir değişiklik ile birlikte suyun ve gıdanın anayasal bir hak olmasını sağlamayı başardı. Fakat El Salvador’da anayasal bir reformun iki kez onaylanması gerekiyor, dolayısıyla bütün süreç yeniden tekrarlanmak zorunda.

Karunanathan , “Su mücadelesinin en önünde yer alan topluluklarla istişare ve yapılan araştırmalar sonucunda belirlenen bu stratejiler, kısmen güç dinamiklerini Salvador halkının bağımsızlığını güçlendirecek ve böylece tatlı su konusunda kendi geleceklerini belirlemelerine olanak tanıyacak şekilde değiştirmeyi hedefliyor” diyor.¹⁰

Hala çözülmesi gereken pek çok sorun var

Dünyada çok fazla sayıda insanın – en az 780 milyon – hala suya erişimi yok.

BM, dünya nüfusuna güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha sağlama vaadini yerine getirme konusunda çok yol aldığını söylüyor. Dünya Sağlık Örgütü 1990'dan bu yana yaklaşık 2 milyar insanın geliştirilmiş içme suyuna erişme olanağı elde ettiğini bildiriyor. Bu gerçekten iyi bir haber.

Ancak bazıları, BM'nin erişim ölçümünün her bir ülkeye döşenen yeni boruları saymak olduğu, dolayısıyla bu rakamlar konusunda dikkatli olmak gerektiği uyarısında bulunuyorlar.

Boru olması o borudan temiz su aktığı ya da borunun insanların yaşadığı yerlere onların suya erişimini sağlayacak kadar yakın olduğu anlamına gelmiyor. Ayrıca eğer bu borulardan akan suyun ücreti çok yüksek ise yoksulların suya erişimi mümkün olmayacaktır.

Örneğin Güney Afrika hükümeti halkının yüzde 95'inin suya erişimi olduğunu iddia ediyor. Fakat ülkenin kendi su işleri bölümü, nüfusun sadece yüzde 65'inin akan suya erişimi olduğunu ve yaklaşık 18 milyon kişinin güvenilir su hizmetlerinden mahrum olduğunu itiraf ediyor.¹¹

Zaten UNESCO'ya göre dünyada hala güvenilir suya erişimi olmayan çok fazla sayıda insan var – en az 780 milyon kişi, yani her dokuz kişiden biri. Ayrıca BM bile hıfzıssıhhadaki rakamları yerinden oynatmadığını itiraf ediyor; dünyada 2,5 milyar kişi bu temel insan hakkına erişimden mahrum ve bir milyar kişi hala tuvaletini açık alana yapıyor.

2014 yılına ait bir BM raporu su hedeflerinin bütün gelişme hedefleri arasında çizilen yola göre en az ilerleyen hedefler olduğunu belirtiyor. Su, hijyen ve hıfzıssıhha yatırım yapılmaması ve ayrıca hükümetlerin ülke çapında plan yapamaması ilerlemeyi aksatıyor. Ve suya erişimin geliştiği yerlerde bile yaklaşık iki milyar kişi kirlenmiş bir içme suyu kaynağını kullanmaya mecbur bırakılıyor.¹² 2010 yılındaki iki kararın kabulünden bu yana dün-

ya yeni bir fenomen ile karşı karşıya: Yoksulların suyunun kesilmesi küresel Kuzeye yayıldı. Detroit, Baltimore gibi Amerikan şehirlerinde su faturalarını ödeyemeyen binlerce insanın suyu kesiliyor. Aynı durum, tasarruf tedbirlerinin dayattığı fiyat artışının ardından Yunanistan, İtalya ve İspanya'daki şehirlerde de yaşanıyor. Böylece küresel su krizi gerçekten küresel bir hale geldi.

Bir yandan umut işaretleri varken, daha önce de söylediğim gibi, diğer yandan da suya ve hıfzıssıhha ya da insan haklarını tanımanın yavaş ilerlemesinin önemli nedenleri var.

Birçok hükümetin başka öncelikleri var

Bazı hükümetler suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını destekliyor gibi görünüyor ancak bu hakları ya açıkça görmezden geliyor ya da daha kötüsünü yapıyor. Meksika, su insan hakkını anayasasında tanıdı. Fakat “büyük su transferlerini ve büyük barajları - bu projeler bu ülkedeki korkunç insan hakları ihlalleri ile bağlantılı olmasına rağmen - su hakkını desteklemek adına teşvik ettiğini” iddia ediyor. Bu, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları derken ifade edilmek istenen şeyin çarpıtılması demek: Bir grubun hakları bir başka grubun ihtiyaçlarını karşılamak için ihlal edilemez.

Avustralya kısa süre önce kuzey bölgelerindeki 200 yerli topluluğa verdiği su hizmetlerine artık son vereceğini ilan etti. İnsan hakları uzmanları bu durumun, bu toplulukların yaşadıkları yeri değiştirmek zorunda kalmalarına ve yeni gittikleri yerlerde karşı karşıya kalacakları kültür şokundan dolayı oralarda yaşayamaz hale gelmesine yol açacak bir politika olduğu uyarısında bulunuyor.¹³ Kanada yerlilerinin, evlerinde akan suya ve hıfzıssıhhaya erişimi olmama olasılığı diğer Kanadalılara göre yüzde 90 daha fazla. Ancak önceki Harper hükümeti bu konudaki sorumluluğu eyaletlere ve özel sektöre yıkmaya çalıştı.

Fakat bunlardan ve diğer tekil örneklerden daha önemlisi, çoğu hükümetin, yerel su kaynaklarını yok eden ve şirketlere yoksullardan daha çok hak tanıyan makro-ekonomik ve endüstriyel politikalara ve ayrıca Dünya Bankası gibi küresel finansal kurumlara giderek daha bağlı hale gelmesi.

Çok sayıda hükümet büyük ölçekli madencilığa ve doğal madenleri işleyen enerji endüstrilerine öncelik veriyor. Bu hükümetler su sistemleri kirletildiğinde ya da maden alanına dönüştürüldüğünde kafalarını çevirip bu durumu görmezden geliyorlar. Büyük çaplı toprak gaspları; milyonlarca geleneksel yerli ve köylü çiftliğini, toprağı kimyasallar ile zehirleyen ve aynı zamanda yerel su kaynaklarını özelleştirerek yok eden endüstriyel gıda işletmelerine dönüştürüyor. Dünyanın bir çok yerinde, halihazırda var olanlar dünyanın büyük nehirlerinin yarısından fazlasını boğmuş ve milyonlarca insanı geleneksel yerleşim yerlerini terk etmek zorunda bırakmış olmasına rağmen, mega barajlar inşa etmeye devam ediyor.

Birçok hükümet askeri ya da “güvenlik” harcamalarını, halkına temel hizmetleri sağlamaya tercih ediyor. Küresel askeri harcama yılda 1,76 trilyon dolara ulaştı. Bu miktar, BM’e göre yıllık 10 – 30 milyar dolar olan minimum su hizmetleri maliyetini katbekat aşmış durumda.

Bizi yakından ilgilendiren bir diğer konu da şirketlere, su kaynaklarını ya da kendi halklarının sağlığını ve refahını korudukları için hükümetlere dava açma hakkı veren yeni jenerasyon ticaret anlaşmaları. Yatırımcı-Devlet İhtilaf Çözümü’nün (ISDS) hükümleri şirketler ile hükümetleri eşit kabul ediyor ve ülkeler arasındaki ihtilaf çözüm sistemini özelleştiriyor.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’na göre, şu anda dünyada 3.200 yatırımcı devlet anlaşması (çoğunlukla iki taraflı) var – iki haftada bir, bir anlaşma sonuçlanıyor. Bu

türden şirket hakları, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Kanada – AB Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Anlaşması (CETA), ABD ve Avrupa arasındaki Transatlantik Ticaret ve YATIRIM Ortaklığı (TTIP) ve 12 Pasifik ülkesi arasındaki büyük bir anlaşma olan Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) de dahil olmak üzere bütün yeni bölgesel anlaşmalara girmiş durumda.

Şirketler bu mekanizmayı hükümetlerin politikalarına kafa tutmak için tam 600 kez, bazı vakalarda suyu ve suya dair insan hakkını korumak üzere yapılmış kanunlara ve düzenlemelere karşı kullandılar. Bunların içinde, yoksulların da su ücretini ödeyebilmeleri için bir hükümetin suya tavan fiyat koymasına karşı çıkmayı, hidrolik kırma moratoryumuna ve zirai ilaçların yasaklanmasına itiraz etmeyi ve hatta bir şirket operasyonlarına son verdiğinde arkasında bıraktığı “su hakları” üzerine başarılı bir tazminat talebi gibi vakalar bulunuyor.¹⁴

İnsan hakları uzmanları, bu türden yatırımcı – devlet anlaşmalarının etkisi ve su ve hıfzıssıhha hakları da dâhil olmak üzere zorlukla kazanılmış insan hakları kazanımlarına yönelik oluşturduğu tehditler hakkında kaygılanıyorlar. Haziran 2015’de insan haklarının çeşitli yönleri üzerine çalışan 10 BM raportörü, TTIP ve TPP gibi anlaşmaların, yasal olarak bağlayıcılığı bulunan araçlarda bulunan sivil, kültürel, ekonomik, politik ya da toplumsal insan haklarının kullanılması üzerindeki “potansiyel zararlı etkisine” dikkat çekmek için bir açıklama yayınladı.

Uzmanlar “bizim kaygılarımız yaşam, gıda, su ve hıfzıssıhha, sağlık, barınma, eğitim, bilim ve kültür, geliştirilmiş çalışma standartları, bağımsız bir yargı, temiz bir çevre ve zorla yerinden edilmeye maruz kalmama hakkı ile ilgili” dedi. Uzmanlar yatırımcı – devlet kurallarının devlete ya da o devletin sınırları içinde yaşayan halklara değil yatırımcılara koruma sağladığını belirtti. BM insan hakları

uzmanları Yatırımcı – Devlet İhtilaf Çözümleri’ne bakarak “birçok devletin düzenleyici işlevinin ve kamu yararına göre yasa yapma yeteneğinin riske girdiği” sonucuna ulaştılar.¹⁵

Şirketlerin BM ve Dünya Bankası üzerindeki etkisi çok fazla

Suya ve hıfzıssıhha dair insan haklarının ilerlemesinin önündeki bir diğer sistematik sorun; ulusötesi şirketlerin uluslararası kurumlar, özellikle BM ve Dünya Bankası üzerindeki gücü.

Son bir kaç on yılda artık kendi anavatanına sadık ya da kendi ülkesinin kanunlarının bağlayıcılığına tabi olmayan pek çok şirket ulusötesi hale geldi. Üretimini ve satışını dünyanın her yerine yapmaya ve elde ettiği kârı vergi cennetlerine taşımaya başladı. Günümüzde bir avuç şirket mal ve hizmet ticaretinin çoğunu kontrol ediyor ve bu şirketlerin çoğu hükümetlerden daha büyük. Dünyadaki en büyük 150 ekonominin yüzde 60’ı şirketlerden oluşuyor. Ulusötesi şirketlerin yükselişi her yerde suya yönelik büyük bir tehdit oluşturuyor. Çünkü bu şirketler kendi güçlerini hükümetler tarafından yapılan düzenlemeleri önlemek ya da anlamsız hale getirmek için kullanıyorlar.

Eğer suyu koruyacaksak, en çok ihtiyacımız olan şey su kaynaklarını koruma ve gözetleme hakkı ile donanmış ve bunun için harekete geçmiş topluluklar. Fakat güçlü çıkarları olan ve kuralları kendi kârlarını artıracak şekilde belirleyen şirketler dünyadaki toplulukların altını oyuyorlar.

Şirket çıkarları BM ve onun farklı ajanslarını giderek daha fazla etkiliyor. CEO Water Mandate, şirketlerin çevre ve insan hakları ile ilgili uygulamalarını geliştirmelerini hedefleyen bir BM – şirket ortaklığı olan BM Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin (Global Compact) bir inisiyatifi. Fakat zaten bu inisiyatife dâhil olan şirketlerin çoğu, Suez, Nestlé, Coca-Cola ve PepsiCo da dâhil olmak üzere, suyu sömürdükleri ve metalaştırdıkları için eleştiriyeye maruz kalıyor.

Diğerleri ise napalm ve Portakal Gazı üreticisi Dow Chemical ve Shell Petrol gibi kötü bir üne sahip olan ve Nijerya’nın suyunu kirlettikleri için yıllarca protestolara maruz kalan şirketlerden oluşuyor. Yakın zamanda BM’nin kendi gözlemcisi olan BM Ortak Teftiş Birimi (JIU), bazı büyük şirketlerin BM

markasını kendi işleri ve kamu – özel ortaklığını genişletmek için kullandıkları, ancak bu arada BM değerlerine ve prensiplerine uygun davranmadıkları uyarısında bulundu. Ortak Teftiş Birimi (JIU), Genel Kurul’u bu şirketleri dizginlemeye çağırdı.¹⁶ New York merkezli saygın bir düşünce kuruluşu olan Küresel Politika Forumu, küreselleşmenin büyük ulusötesi şirketlerin gücünü artırmasıyla birlikte, iş dünyasının küresel yönetimdeki, özellikle Birleşmiş Milletler’deki etkisinin pekiştiğini söylüyor. Forum, “bu çok taraflı düzende şirketler karar vericilere erişme konusunda daha ayrıcalıklı bir durumdalar ve yasal olarak bağlayıcı enstrümanlar ulusötesi şirketlerin gözünden düştükçe bu şirketlerin çıkarları daha fazla öne çıkıyor” diyor.

Forum, bilhassa özel sektörün 2015 kalkınma gündemi sonrasında elde ettiği nüfuzu yol açtığı etkiyi eleştiriyor. “Dünya Ekonomik Forumu’nda, Dünya Ticaret Örgütü’nde, BM ajanslarında ve gündemlerinde gönüllü ‘ortaklık’ın benimsenmesi – büyük şirketler ve bu şirketlere yatırım yapan hükümetler tarafından desteklenen - çok paydaşlı yönetim paradigmasına doğru yönelmeye tekabül etti.”¹⁷

Şirketlerin, 1990’lardan beri su hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik eden Dünya Bankası üzerindeki etkisi daha bile fazla. Küresel Güney’de başarısızlığı belgelenmiş birçok su özelleştirme vakasına rağmen Dünya Bankası, yoksul ülkelerde su kuruluşlarının kar amaçlı hizmet sunmak üzere özelleştirilmesi için daha fazla para vermeye devam ediyor. Dünya Bankası, su şirketlerinin (küresel Güney’de özel su hizmetlerinin kamu tarafından finanse edilmesini destekleyen Küresel Su Ortaklığı; Uluslar arası Özel Su İşletmeleri, Aquafed; ve Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi gibi şirketlerden yana olan lobi grupları) çıkarlarını savunmak üzere kurulmuş olan Dünya Su Konseyi ile işbirliği yapıyor.

Dünya Bankası su politikasını, su krizine piyasa temelli çözümler öneren ve başkanlığını Nestlé’nin eski CEO’su olan ve bir zamanlar “su bir insan hakkıdır” fikrini ‘aşırı’ olarak nitelendirmesiyle ün yapan Peter Brabeck-Letmathe’nin yaptığı 2030 Su Kaynakları Grubu yoluyla belirliyor. Letmathe, en çok ihtiyacı olanlar için bir miktar su ayırmanın gerekli olduğunu kabul ediyor fakat dünya suyunun geri kalanının kaderine piyasanın karar vermesi gerektiğini düşünüyor: “Suyun yüzde 1,5’ini verin [içmek ve yıkamak için kullandığımız su], onu

insan hakkı yapın. Fakat bana kalan yüzde 98,5 için bir pazar verin ki böylece piyasa güçleri tepki verebilsinler. Ve onlar sahip olabileceğiniz en iyi kılavuz olacaktır. Çünkü eğer piyasa güçleri oradaysa mutlaka yatırım yapılacaktır.”¹⁸

Küresel su krizi, su adaleti mücadelesini zorlaştırıyor

Herkese güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha hizmeti verme mücadelesi dünyanın pek çok yerinde suyun giderek azalması sonucunda zorlaşıyor. BM, 2015 Dünya Su Günü’nde yaptığı açıklamada dünyanın su krizini çözmek için zamanın giderek azaldığı ve 2030 yılı itibariyle su talebinin var olan kaynakların sağladığı su miktarını yüze 40 oranında aşacağı uyarısında bulundu. ABD küresel istihbarat kurumlarının hazırladığı bir rapor, aynı zaman dilimi içinde dünya nüfusunun üçte birinin, arz-talep açığının yüzde 50’den fazla olduğu havzalarda yaşayacağını söylüyor.

Tüm dünyadan beş yüz bilim insanı, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon’un daveti üzerine Mayıs 2013’de Bonn’da toplandı ve suyu istismar etmemizin gezegenin “yeni bir jeolojik çağa” girmesine neden olduğunu söyleyen bir uyarı yayınladı. Bonn’da bir araya gelen bilim insanları, bu “gezegensel dönüşümü” 11.000 yıl önce buzulların çekilmesine benzettiler. İki jenerasyonluk bir zaman dilimi içinde dünya üzerindeki nüfusun büyük çoğunluğu ciddi bir su kıtlığı ile karşı karşıya kalacak ve dünyanın su sistemleri geri çevrilemez bir değişimi tetikleyecek bir kırılma noktasına ulaşacak. Muhtemelen bu değişimin çok yıkıcı sonuçları olacak. Ünlü bilim insanları, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun, zarar görmüş bir su kaynağının – kurutulmuş ya da kirletilmiş - 50 kilometre civarında yaşadığını söylüyor. Ve bizim yeraltı suyunu çekme hızımız doğanın onu yenileme hızından daha yüksek. Dolayısıyla aslında gelecek kuşakların su mirasını tüketiyoruz. NASA uydularından elde edilen verilerle hazırlanan Ha-

ziran 2015 tarihli bir çalışma Gezegen’in en büyük akiferlerinin tükendiğini gösteriyor.

Dünyanın en büyük 37 akiferinin yirmi biri – bu akiferler Hindistan’dan Çin’e, ABD’den Fransa’ya kadar geniş bir alanı kaplayan coğrafyada bulunuyor – sürdürülebilirlik açısından kırılma noktasını geçti. Bu, bu havzalardan çıkarılan suyun havzanın yenilediği su miktarından daha fazla olduğunu gösteriyor.¹⁹

Bir zamanlar su zengini olan Brezilya, şimdi, yeraltı sularının sömürülmesi ve yağmur ormanlarının yok edilmesi sonucunda ortaya çıkan korkunç bir kuraklığın pençesinde. Yağmur ormanları, yağmuru “akan nehirleri” aracılığıyla binlerce kilometre öteye taşımak için gerekli olan rutubeti üretiyordu. 40 milyon kişiye ev sahipliği yapan Sao Paulo şehri çok umutsuz durumda. Çünkü şehirde su kıtlılığı o kadar ciddi boyutta ki, insanlar bodrum katlarına kuyu kazıyorlar. Şehirde ölümcül dang humması salgınının yayılması doğrudan bu su krizi ile bağlantılandırılabilir.

Kısa süre önce yapılan bir çalışma, Çin’deki nehirlerin yarısından fazlasının yok olduğunu ortaya koydu. Son çeyrek yüzyılda 50.000 kayıtlı büyük nehrin 26.000’i yok olmuş. Kısa süre içinde dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olacak ülke olan Hindistan, dünyanın en büyük su sorununa sahip ülkelerinden biri. Şu an erişilebilir olan suyun büyük bölümü çok kirli ve 2030 yılı itibariyle ulusal su arzı, su talebinden yüzde 50 daha az olacak.²⁰

Eşi benzeri görülmemiş ölçüde bir kuraklığın, kitlesel açlığın ve susuzluktan kavrulmuş toprakları su bulmak için terk etmek zorunda kalan milyonlarca su mültecisinin göçünün zemini hazırlanıyor. Eğer böyle bir senaryonun gerçekleşmesini önlemezsek, bu ekolojik kriz insan hakları uçurumunu derinleştirecek. Adaletsiz bir dünyada, su kıtlığı, su adaleti mücadelesini hâlihazırda zorlaştırmış durumda. Suyu kamusal bir varlık olarak korumak her zamankinden daha önemli.

Önümüzdeki zorlu görev

Su, doğanın insanlığa dünyada daha kaygısızca nasıl yaşayabileceğimizi öğretmek için sunduğu bir hediyedir.

Umutlanacak çok şey var, ancak aynı zamanda kaygı duyulacak da çok şey var – ve elbette yapılacak çok iş. Önceliklerimiz üç ana kategoride toplanıyor.

1. Hükümetleri ve mahkemeleri zorlamak için kısa süre önce tanınan su ve hıfzıssıhha haklarını kullanmak.

Su ve hıfzıssıhha haklarının tanınması insanlık için evrimsel bir adımdı. Şimdi dünya toplumu, talebin giderek arttığı bir zamanda, suya erişim konusunda adalet ve eşitliğin sağlanması için bir araya gelmeli. Bunu yapmak için, şimdi yapacaklarımızı daha önce yapılanların üzerine inşa etmeli ve BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi tarafından getirilen yükümlülüklerin kapsamını genişletmeliyiz. Ayrıca bölgeler, eyaletler ve belediyeler gibi alt ulusal yetki alanları, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını geliştirmek için resmi yapılar benimsemeliler.

Birçok hükümet, üzerlerine düşen yükümlülükleri olabilecek en dar anlamıyla yorumlayacaktır. Özel-leştirme ve metalaştırmaya karşı bunları dengeleyen bir gücün olması kaçınılmazdır.

Saygı Gösterme Yükümlülüğü'nü kullanarak, hiçbir hükümetin; Botswana hükümetinin Kalahari Çölü yerlilerine yaptığı gibi; ya da Michigan, Detroit'teki yetkililerin su fiyatları çok yüksek olduğu için su faturalarını ödeyemeyen on binlerce kişinin suyunu keserek yaptığı gibi; ya da Johannesburg şehrinin yine su faturalarını ödeyemeyenlere su vermeyi reddederken yaptığı gibi; var olan hizmetleri kaldırma hakkını sahip olmadığını ileri sürmeliyiz.

Bu yükümlülüğün yerine getirilmesini talep etmek, daha fazla zorunluluğun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Çünkü aynı zamanda giderek artan su

fiyatları, giderek artan gelir eşitsizliği ve su kıtlığı tüm dünyada şehirleri ve toplulukları vuruyor ve para sıkıntısı çeken hükümetler temel hizmetleri kesmeye ya da özelleştirmeye karar veriyor.

Koruma Yükümlülüğü'nü kullanarak yerel su kaynaklarını ortadan kaldıran ya da kirleten her tür kanuna ya da uygulamaya karşı çıkmalıyız. Bu pratikler Şili'deki su haklarının açık artırmayla yabancı şirketlere satılması ve böylece yerel çiftçilerin ve yerli halkların susuz kalması da olabilir; ya da Hindistan, Tamil Nadu'daki kum madenciliği de olabilir (burada kum, bölgedeki nehirlerden alınıyor ve kent inşaatlarında kullanılıyor ve böylece su havzaları yok ediliyor); ya da yerel su havzalarını risk altında bırakan New York'taki gibi hidrolik kırma da olabilir; ya da Türkiye'deki gibi kırsal bölgelerde yaşayan toplulukları ve bu topluluklara ait toprakları ve suyu sular altında bırakan baraj inşaatları da olabilir. Bunlar ve başka diğer pek çok uygulama, yerel halkın kirletilmemiş su kaynakları hakkını ihlal ediyor.

Ağustos 2015'de düzenlenen Lagos Su Zirvesi'nde konuşan Nijeryalı çevre aktivisti ve Friends of the Earth International'ın başkanı Nnimmo Bassey, yabancı petrol şirketlerinin Nijer Deltası'ndaki tatlı su sistemlerine verdiği "insafsız zarar"dan bahsetti. Bassey bir BM raporundan alıntı yaparak suyun, topluluklara içme suyu sağlayan yeraltı suyunun kirlenmesine neden olacak kadar, hidrokarbonlar ve diğer zehirli kimyasallarla kirlendiğini söyledi. Tek bir topluluğa ait suyun içerdiği benzin seviyesi, Dünya Sağlık Örgütü Standartları'ndan 900 kat daha fazla.

Bassey, Nijerya hükümetinden, anayasayı suya dair insan hakkını garantiye alacak şekilde değiştirmesini istedi ve bu hakkın, insanların bel bağladığı su kaynaklarına "işlemden geçirilmemiş insan lağımı da dâhil olmak üzere her tür zehirli atığın

boşaltıldığı çöp alanlarıymış gibi muamele edil-memesi” talebi için dayanak oluşturması çağrısı yaptı. Bassey, “Suya değer veren insanlar, suyu kirletenlerin yaptıklarına karşı çıkmadan sadece arkalarına yaslanıp oturmamalıdır. Bu insanlar suyun kirletilmesine itiraz ettiklerinde aslında suyun ham petrolden, demir cevherinden, kömürden, altından ya da başka herhangi bir kirletici madde-den daha değerli olduğunu söylemiş oluyorlar.”²¹

Uygulama Yükümlülüğü’nü kullanarak kamusal su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin, ödeme güçlerinden bağımsız olarak, şu anda bu hizmetleri alama-yan toplulukları ve kişileri kapsayacak şekilde genişletilmesini talep etmeliyiz. Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma Birimi tarafından yapılan bir araştırma, su ve hıfzıssıhhadaki tahmini 260 milyon dolarlık finansman boşluğunun en iyi şe-kilde kamu finansmanı yoluyla kapatılabileceğini; suya ve kanalizasyon bağlantılarına en çok ihtiyacı olan ülkelerin bile bu hizmetleri on yıllık bir zaman dilimi içinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’nın yüzde birinden daha aza denk gelen bir maliyetle verebi-leceğini gösteriyor.²²

Bu boşluğu doldurmak, su ve hıfzıssıhha ev-rensel düzeyde erişim çağrısı yapan sürdürü-lebilir kalkınma gündemi içinde, bunu 2030’a kadar sağlayabilmek için öncelikli olmalı. Suya ve hıfzıssıhha dair insan hakkının 2015 Sonrası Kalkınma Hedefleri metninde yer aldığını açık bir şekilde doğrulayan BM, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin insanların ve gezegenin çıkarlarına öncelik veren hak temelli bir yaklaşıma uygun ola-rak uygulanmasını sağlamalı. Kalkınma gündemi, yeni pazarlar arayan su şirketlerinin ellerine teslim edilmemeli.

Eğer zengin ülkeler, kendi ulusötesi kâr amaçlı kuruluşlarını bu ülkelere yamamaktan ziyade hedeflerine ulaşma konusunda daha fakir ülke-lere yardım etmek istiyorlarsa bugüne kadar hiç olmadığı kadar düşük olan dış yardım bütçelerini

artırabilirler.

Ayrıca uluslararası dayanışma için, kâr amaçlı olmayan şekilde kapasite geliştirmeye yardımcı olmak ya da bilgi paylaşımı amaçlı kamu – kamu ortaklığı ya da kamu hizmet kuruluşları arasında ortaklık yoluyla kamu kaynaklarına daha fazla yatırım yapılabilir. Latin Amerika’da bir su adaleti örgütleri ağı olan La Plataforma de Acuerdos Pub-licos y Comunitarios de las Americas, Kolombiya, Uruguay ve Bolivya’da kamu – kamu ve kamu – topluluk ortaklığında büyük başarı gördü.

2. Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hak-larını suyu korumak için verilen ekolojik mücadelenin merkezine koymak.

Hükümetler kuraklık ve su sıkıntısından dolayı darbe aldıkça, giderek azalan kaynak talebi ile baş edebilmek için çeşitli planlar açıklamaya başlıyor-lar. Birçok topluluk – hatta bütün ülkeler – suyu sınırlı miktarda dağıtıyor ve karne uygulaması ge-tiriyor. Fakat bu uygulamalar genellikle su kullanıcı-larını değil evleri kapsıyor ve böylece adaletsiz-liğe yol açıyor. California Belediye Başkanı Brown, evlere ve işyerlerine verilen su miktarını yüzde 25 oranında azaltıp, devasa miktarda su kullanan -eyaletin suyunun yüzde 80’ini- tarım çiftliklerini bunun dışında bıraktığı için büyük eleştiri aldı.

Bazıları zenginlere ve yoksullara farklı kanunla-rın uygulanmasını açıkça savunuyor. Etrafı çevrili güvenli ve çok zengin bir yerleşim yeri olan Rancho Santa Fe’de yaşayan birisi, eğer daha fazla su için ödeme yapabiliyorsanız, bu ödemeyi ya-pamayanlardan daha fazla miktarda su alabiliyor olmanız gerektiğini söylüyor. “Yaşadığımız yere bağlı olarak kayda değer miktarda varlık vergisi ödüyoruz. Ve hayır, su söz konusu olduğunda eşit değiliz” diyor.²³

Brezilya’da Sao Paulo’nun yoksullarını, dört yıllık

kuraklığın ardından en sert vuran şey, suyun karne ile dağıtılması ve su kesintileri oldu. Yapılan bir çalışma ayda 3.620 real kazanan insanların su kesintisine maruz kalma olasılığının, bu miktardan iki kat daha fazla kazanan insanlara göre iki kat daha fazla olduğunu ortaya koydu.²⁴

Birçok hükümet su fiyatlarını artırıyor. Circle of Blue'nun söylediğine göre, ABD'nin 30 büyük şehrinde su fiyatları tüketici ürünü fiyatlarından daha hızlı yükseliyor – 2010'dan beri yüzde 41- ve yakın zamanda bunun değişeceğine dair bir işaret yok. İngiltere'de su fiyatları son on yılda yüzde 82 arttı (ve tabii ki bu hizmetleri veren özel şirketlerin kârları da). Mart 2015'de Delhi Hükümeti ayda 20.000 litreden fazla su kullanan evlerin su ücretlerini yüzde 10 artırdı. Hükümet bunun insanları su tasarrufu yapmaya yönelik bir girişim olduğunu söyledi. Fakat eleştiriler bunun tek bir evde yaşamak zorunda olan büyük aileleri ve yoksulları cezalandırmak anlamına geldiğini ileri sürdü.

Dünyanın bazı yerlerinde hükümetler, giderek azalan su kaynaklarını insanlara ve topluluklara dağıtmak ile mümkün olduğunca hızlı şekilde endüstrileşme güdüsüyle ekonomik faaliyetleri teşvik etme arasında seçim yapıyorlar.

Hindistan'ın, nüfusun yüzde 80'inin evlerinde içme suyuna sahip olmadığı Karnataka eyaleti o kadar şiddetli bir kuraklık yaşıyor ki yaklaşık 10.000 köy su krizi içinde. Fakat hükümet ve onun şirketleri suyu endüstriyel gelişim için bir araç olarak görüyor ve Eyaletin "Hindistan'ın Silikon Vadisi" olmasını istiyor. Değerli su kaynaklarının çok sayıda yeni ticaret bölgesine aktarılması ve kamu su musluklarının kapanmasıyla Karnataka suyun özelleştirilmesinin simgesi haline geldi.

Hükümetler ayrıca saldırganca yeni yeraltı suyu kaynakları arayışı içindeler. Kimin erişiminin olacağı konusunda kurallar çok net olmadığı sürece, bu kaynakların gücü ve parası olanların eline

geçeceğinden korkuluyor. Örneğin, Afrika'da yeni büyük yeraltı su kaynaklarının olduğu belgelendi ve şimdi bu suyu kimin kontrol edeceği konusunda devam eden bir mücadele var. Eğer bu kaynaklar herkesin yararına olacak şekilde kullanılmazsa ve onun yerine ulusötesi şirketlerin mülkü olmalarına izin verilirse, ucuz suya erişimi hala çok kısıtlı olan Afrikalıların çoğunun günlük yaşamında hiçbir değişiklik olmayabilir.

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının bütün planların ve politikaların merkezine yerleştirilmesi bir zorunluluk, aksi takdirde su uçurumu giderek artacak.

Bütün politikalar bu temel insan hakkını korumalı ve bu hakka saygı göstermek, onu korumak ve uygulamak üzerine kurulmalı.

İnsan Hakları Konseyi'nin hükümetlere verdiği talimatlardan biri de su ve hıfzıssıhhaya haklarının tanınması ile ilgili bütün planların merkezine zayıf olanı koymak. Bu, genellikle su yükünü omuzlarında taşıyan ve birçok ülkede karar alma süreçlerinin dışında bırakılan kadınlara; işleri ve aileleri özelleştirme tehdidi altında olan su alanındaki kamu sektörü çalışanlarına; toprakları genellikle şiddet kullanılarak ve endişe verici seviyede gasp edilen kırsal topluluklara, köylülere ve küçük çiftçilere; sıklıkla su hırsızlığının, kirliliğinin, kaynaklarının sömürülmesinin ve zorla yerinden edilmenin kurbanı olan yerli halklara özellikle dikkat edilmesi gerektiği anlamına geliyor.

Bu, yurt içi ve uluslararası ekonomik ve kalkınma politikalarının yeniden önceliklendirilmesi anlamına geliyor. Örneğin Küresel Güney'deki pek çok toplulukta turistlerin temiz suya ve hıfzıssıhhaya erişim imkânı yerli halklardan daha fazla. Akdeniz gibi daha zengin bölgelerde bile turistler yerel halkın ihtiyacı olan suyu kullanıyorlar. Suya dair insan hakkı, belirli grupların daha ayrıcalıklı olmasına neden olan bu uygulamalara karşı çıkmak için

kullanılabilir.

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını gerçekten teşvik etmek için bütün hükümetler ve uluslararası kurumlar, suyun herkesin yararlanacağı ve paylaşacağı, koruyacağı, dikkatli bir şekilde yöneteceği bir doğal varlık olduğu fikrini hukuki olarak destekleyen kamu yararı doktrinini benimsemeliler.

Kamu yararı doktrinine göre su Dünya'ya, diğer türlere ve gelecek kuşaklara ve ayrıca bize ait ortak bir mirastır. Su gibi varlıklar kamu yararı için korunmalıdır ve özel sektörün bu varlığı kendi çıkarı için kullanmasına izin verilememelidir. Kamu yararı doktrinine göre hükümetler, emanetçiler olarak, bu yararlı kaynakları korumak ve onları, sadece erişimi satın alma olanağına sahip bir avuç insan için değil herkes tarafından uzun erimli kullanılma konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadırlar.

Kamu yararı doktrini hem ekolojik krizlere hem de su krizlerine yönelik çözümleri iç içe geçirip birleştirmek için çok önemli bir araç. Kamu yararı rejiminde, havzaların kullanımı konusunda birbiriyle rekabet edenler hem adalet hem de sürdürülebilirlik testinden geçmeli – yani, su havzasının kullanılma biçimi havzanın gelecekteki kapasitesini tüketmemeli.

Kamu yararı, genel çıkar, kamu kontrolü ve kamu gözetimini, su havzasının uzun dönemli korunması ile birleştiren bir prensipler dizisi önerir ve “erişim hiyerarşisi” için zemin hazırlar. Su, bu hiyerarşi yoluyla, insan hakkı ve ekosistemin korunması için diğer kullanımların önüne geçer.

Son olarak, eğer suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını, suyu korumak için verilen ekolojik mücadelenin merkezine koyma konusunda başarılı olmak istiyorsak, su adaleti için mücadele edenlerin suyu ve havzaları korumak için mücadele edenlerle güçlü bir hareket içinde bir araya gelmesi çok

önemli. Çevreciler şunu bilmeliler ki eğer binlerce insanın bir nehri kanalizasyon olarak kullanmaktan başka çaresi yoksa o nehri koruyamazlar. Aynı şekilde insan hakları savunucularının, temiz suyu kalmayan bir dünyada insan hakları krizinin daha da kötüleşeceğini anlamaları gerekiyor.

3. Adil bir ekonomi mücadelesi

Hükümetler ve uluslararası finans kuruluşları ve politik kuruluşlar küreselleşmenin sınırsız büyüme, şirket-dostu “serbest” ticaret anlaşmaları, su hizmetleri de dâhil olmak üzere temel hizmetlerin özelleştirilmesi, “piyasayı” teşvik etmek için çevre ile ilgili koruma önlemlerinin kaldırılması devam ettiği sürece, herkese temiz, güvenilir su ve hıfzıssıhha hizmetleri sağlama hedefine ulaşmak çok zor olacaktır.

Açık ki ekonomik küreselleşmenin ne pahasına olursa olsun büyümeye yaptığı vurguyla yüzde 1'e hizmet ediyor olması, herkesin yararlanması gereken doğal varlıkları sistematik olarak kuşatması, uluslararası ticaret hukukunda şirket haklarını tahkim etmesi ve her yerde su ve toprağın doğal koruyucularını yerinden etmesi, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının önünde güçlü bir engel teşkil ediyor.

Küresel su krizine hem insani hem de ekolojik çözümün başarıya ulaşması yönünde bir umut olaksa bu, bu büyüme modelinden vazgeçmeyi gerektiriyor. Ticaret, farklı hedefler dizisine hizmet edecek şekilde reforme edilmeli ve demokratik bir gözetim altında olmalı. Şirketlerin hükümetleri dava etme hakkı olmamalı. Toprak gaspları son bulmalı. Vergi cennetleri kapatılmalı. Hukukun üstünlüğü ulusötesi sermaye üzerinde uygulanmalı. Yurttaş dayalı demokrasi restore edilmeli ya da eğer gerekirse en baştan inşa edilmeli.

Filipin Temsilciler Meclisi üyesi ve saygın bir politik analizci olan Walden Bello, ekonomik küresel-

leşmenin “ölümcül derecede itibarsız” olduğunu ve artık bir dönemin sonunun geldiğini anlamının zamanının geldiğini söylüyor. Bello “küreselleşmenin geri çevrilmesi” (degloabalization) çağrısında ticaret politikasını yerel ekonomileri korumak için kullanmayı, gelir adaleti ve toprak dağıtımını için uzun süredir ertelenen önlemlerin alınmasını, yaşam kalitesini teşvik ederken büyümeye yapılan vurguyu azaltmayı ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın yerine serbest ticaret ve sermaye hareketliliğine değil işbirliği prensiplerine dayanan bölgesel kurumların geçmesini savunuyor.²⁵

Suyun varoluşuna yönelik tehdit ve önerilen ticaret ve yatırım anlaşmaları göz önüne alındığında, şimdiki ve gelecekteki bütün anlaşmalarda sudan bir hizmet, mal ya da yatırım olarak bahsedilmesine acilen son verilmeli. Su, hükümetler arasındaki anlaşmalarda ticareti yapılabilen bir mal, hizmet ya da yatırım olmamalı ve şirketler yurt içi ya da uluslararası su koruma önlemlerine meydan okuyacak araçlara sahip olmamalı. Ve hükümetler ülkelerindeki suya ya da insanlara zarar veren ürünlerin ticaretini yasaklama hakkına sahip olmalı.

Dünya Bankası’ndan esinlenen su özelleştirmelere ve bankanın 2030 Water Resources Group’un himayesi altında fon dağıtma süreci üzerindeki şirket egemenliğine karşı mücadele etmeye devam etmeliyiz. Dünya Bankası dışında başka bir tür kalkınma kuruluşunu teşvik etmeliyiz.

Ayrıca ulusötesi şirketlerin Birleşmiş Milletler’deki gücüne de meydan okumalıyız. Dünya Bankası’ndan farklı olarak BM, insan hakları aktivistleri için hala tartışmaya açık bir alan ve burada birçok müttefikimiz var. Fakat şirketler, iddia ettikleri gibi, “paydaşlar”, hükümetlerin, toplulukların, kadın gruplarının ve diğerlerinin yakınları değil. Onlar BM kılıfını deregülasyon (ya da kendi deyimleriyle “şirket sosyal sorumluluğu”) çıkarlarını ve

temel hizmetlerin özelleştirilmesini teşvik etmek için kullanıyorlar. Bu, çok önemli bir mücadele.

Kötü yönetimin panzehiri dünyayı kendi imgesinden yöneten ulusötesi bir şirket değildir. Kötü yönetimin panzehiri iyi yönetimdir. Sadece gerçek demokrasinin gücü suya dair insan hakkını korumak için gerekli koşulları sağlayabilir.

Bütün sular yereldir. Bunu en iyi havzaların üzerinde yaşayan topluluklar bilir ve onlara kendi ekosistemlerini koruyacak araçlar verilmelidir. Yerli halkların dünyaya öğretecekleri çok şey var ve kendi alternatif ekonomimizi yaratırken onların kılavuzluğuna ve liderliğine saygı göstermeliyiz. Dünyanın her yerinde yerli halkların su özelleştirmelerine, hidrolik kırmaya, büyük barajlara ve açık kömür ocaklarına karşı direnişleri, hükümetleri su yönetimini ve insan haklarını farklı şekilde ele almaya zorlamak için çok önemli.

Bu tünelin sonundaki ışık şu; suyun hayatta kalması enerji ve gıda üretiminin, sınır ötesi ticaretin ve mal ve hizmet üretiminin daha işbirlikçi, adil ve sürdürülebilir şekilde yapılmasını gerektiriyor.

Dolayısıyla bu daha güçlü bir demokratik yönetimi ve ayrıca yerel su kaynakları üzerinde daha fazla yerel kontrolü gerektiriyor. Su, doğanın insanlığa, dünyada daha kaygısızca, herkesin birbirine saygı göstererek huzur ve gerçek adalet içinde nasıl yaşayabileceğimizi öğretmek için sunduğu bir hediyedir.

Notlar:

1. Barlow, Maude. Our Right to Water, A People's Guide to Implementing the United Nations' Recognition of the Right to Water and Sanitation. Council of Canadians. 2010
2. Amnesty International and WASH United. Recognition of the human rights to water and sanitation by UN Member States at the International level, An Overview of resolutions and declarations that recognize the human rights to water and sanitation. 2014
3. Information Portal, righttowater.info. "The rights to water and sanitation in national law." Sponsorlar: WASH, Wa-terAid ve End Water Poverty ve diğ erleri.
4. Blue Planet Project ve Mining Working Group. "Pope Francis underscores the human right to water, objects to water privatization in encyclical." Basın Açıklaması, Council of Canadians, 19 Haziran 2015.
5. WASH United ve WaterLex. The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide A Selection of National, Regional and International Case Law. 2014.
6. Karunanathan, Meera. "The human right to water: Salva-doran NGOs and a global campaign." The Guardian, 25 Mart 2015.
7. UPI. "French worker fired for refusing to shut off water for poor families." 19 Nisan 2013.
8. Transnational Institute ve Pub Services International Research Unit. Our Public Water Future, The global experience with remunicipalisation. Mart 2015.
9. Sisters of Mercy. A Guide to Rights-Based Advocacy, Interna-tional Human Rights Law and Fracking. 2015.
10. A.g. e. Guardian.
11. Kings, Siphon. "Mabeskraal: Our water troubles still run deep." Mail&Guardian. 14 Şubat 2014.
12. Dünya Sağlık Örgütü. UN water global analysis and assessment of sanitation and drinking water 2014.
13. Lukjanow, Jessica. "Australia May Stop Providing Water and Power to Remote Aboriginal Communities." Vice News. 9 Şubat 2015.
14. Barlow, Maude. Blue Future: Protecting Water for People and the Planet Forever. 2013.
15. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi. "BM uzmanları serbest ticaret ve yatırım anlaşmalarının insan hakları üzerindeki olumsuz etkisinden duydukları endişeyi dile getirdiler." Basın Açıklaması. 2 Haziran 2015.
16. Fox News. UN's Watchdog says the General Assembly Needs to Rein in "Self-Expanded" Global Compact Initiative. 15 Mart 2011.
17. Global Policy Forum. Corporate Influence on Global Governance. 2014.
18. Wall Street Journal. "Can the World Still Feed Itself?" Peter Brabeck-Letmathe ile söyleşi. 23 Eylül 2011.
19. Frankel, Todd C. "New NASA Data Show How the World is Running Out of Water." Washington Post. 17 Haziran 2015.
20. World Resources Institute. 3 Maps Explain India's Growing Water Risks. 26 Şubat 2015.
21. Bassey, Nnimmo. Reclaiming Our Water, Lagos Su Zirvesi'nde yaptığı açılış konuşması, "Our Water, Our Right." 11 Ağustos 2015.
22. Hall, David ve Lobina, Emanuele. Financing water and sanitation: public realities. Public Services International Research Unit. March 2012.
23. Kuznia, Rob. "Rich Californians balk at limits." Washington Post. 13 Haziran 2015.
24. Schmidt, Blake ve Dezem, Vanessa. "Tale of Two Car Washes Shows Brazil Poor Hurt in Drought." Bloomberg. 22 Aralık 2014.
25. Bello, Walden. "The Virtues of Deglobalization." Foreign Policy in Focus. 3 Eylül 2009.

www.suhakki.org

300-251 Bank Street
Ottawa, ON, K2P 1X3
canadians.org | 1-800-387-7177
November 2015

